

[Μαργκινάλια στο “Εγχειρίδιο της Πολιτικής Οικονομίας” του Adolph Wagner*]

1. Η άποψη του χυρίου Wagner είναι η “κοινωνικοδικαϊκή άποψη” (σελ. 2). Στο σημείο αυτό είναι “εναρμονισμένος με τον Rodbertus, τον Lange και τον Schäffle” (σελ. 2). Για τα “κύρια σημεία της θεμελίωσης” αναφέρεται στον Rodbertus και στον Schäffle. Ο κύριος Wagner λέει ακόμη και για την πειρατεία ως “μη νόμιμο πορισμό” σε ολόκληρους λαούς, ότι είναι τότε μόνον ληστεία, “εάν γίνει δεκτόν ότι υπάρχει ένα πραγματικό *jus gentium*¹” (σελ. 18, υποσ. 3).

Ψάχνει να βρει πριν απ’ όλα τους “όρους του οικονομικού βίου του κοινωνικού συνόλου” και “ορίζει σύμφωνα με αυτούς τη σφαίρα της οικονομικής ελευθερίας του ατόμου” (σελ. 2).

“Το ‘οριμέμφυτον της ικανοποίησης των αναγκών’... δεν δρα και δεν οφείλει να δρα ως μία καθαρή φυσική δύναμη, αλλά βρίσκεται, όπως κάθε ανθρώπινο οριμέμφυτο, υπό την καθοδήγηση

---

* Τίτλος του πρωτοτύπου: Karl Marx, [Randglossen zu Adolph Wagners “Lehrbuch der politischen Ökonomie”], MEW, Bd. 19, S. 355-383. Το κείμενο έγραψε ο Marx στο διάστημα από μέσα του 1879 έως το Νοέμβριο του 1879.

¹ Δίκαιο των λαών, διεθνές δίκαιο.

του λόγου και της συνειδησης. Κάθε ενέργημα που προκύπτει από αυτό είναι συνεπώς ένα υπεύθυνο ενέργημα και υπόκειται πάντα σε μία ηθική κρίση, η οποία όμως είναι βέβαια (!) και η ίδια εκτεθειμένη στην *ιστορική μεταβολή*” (σελ. 9).

Υπό τον όρο “εργασία” (σελ. 9, παρ. 2) ο κύριος Wagner δεν διακρίνει μεταξύ του συγκεκριμένου χαρακτήρα κάθε εργασίας και του κοινού σ’ όλα αυτά τα είδη εργασίας *ξοδέματος εργασιακής δύναμης* (σελ. 9, 10).

“Ακόμη κι η απλή διαχείριση της περιουσίας προς το σκοπό της απόκτησης προσόδου αναγκάζει σε δραστηριότητες, οι οποίες υπάγονται στην έννοια ‘εργασία’, και κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο και η χρησιμοποίηση του αποκτηθέντος εισοδήματος με σκοπό την ικανοποίηση αναγκών” (σελ. 10, σημ. 6).

Οι *ιστορικές-δικαίκες κατηγορίες* είναι κατά τον W[agner] οι “*κοινωνικές κατηγορίες*” (σημ. 6, σελ. 13).

“Συγκεκριμένα, φυσικά μονοπώλια θέσης, ιδιαιτέρως σε αστεακές” (! Φυσικό μονοπώλιο η θέση στο City του Λονδίνου!) “καταστάσεις, κατόπιν, υπό την επίδραση του κλίματος, στην αγροτική παραγωγή ολόκληρων χωρών, περαιτέρω φυσικά μονοπώλια ειδικής ευφορίας του εδάφους, π.χ. στην περίπτωση ιδιαιτέρως καλών αμπελώνων, και μάλιστα και μεταξύ διαφόρων λαών, π.χ. κατά την πώληση τροπικών προϊόντων σε χώρες της εύκρατης ζώνης” (! “Ενδεικτική περίπτωση² αποτελούν και οι εξαγωγικοί δασμοί σε προϊόντα ενός είδους φυσικού μονοπωλίου, οι οποίοι μετακυλίονται³ σε μερικές χώρες (Νότια Ευρώπη, τροπικές χώρες) υπό την ασφαλή προϋπόθεση ότι βαρύνουν τους ξένους καταναλωτές (σημ. 11, σελ. 15). Οταν ο κύριος Wagner αναπτύσσει λογικά από αυτά τους εξαγωγικούς δασμούς στις ευρωπαϊκές νότιες χώρες, τότε αυτό δείχνει ότι δεν γνωρίζει τίποτα από την

² Στο πρωτότυπο Beiträg αντί του ορθού Belegfall.

³ Στο πρωτότυπο werfen αντί του ορθού wälzen.

“ιστορία” αυτών των δασμών]⁴ “έχουν ως αποτέλεσμα, ότι τουλάχιστον εν μέρει ελεύθερα-φυσικά αγαθά πληρώνονται κατά την απόκτησή τους, εν συγκρίσει προς τα καθαρώς οικονομικά αγαθά, στη μεγαλύτερη δυνατή τιμή” (σελ. 15).

Το πεδίο κανονικής ανταλλαγής (διάθεσης) των αγαθών είναι η αγορά τους (σελ. 21).

Μεταξύ των οικονομικών αγαθών [συγκαταλέγει ο Wagner]: “Σχέσεις προς πρόσωπα και πράγματα (res incorporales), η υλική διακριτότητα των οποίων βασίζεται σε μία αφαίρεση: α) από την πλήρως ελεύθερη συναλλαγή: οι περιπτώσεις της πελατείας, της επωνυμίας της επιχείρησης και παρόμοια, όπου πλεονεκτικές σχέσεις προς άλλους ανθρώπους, οι οποίες έχουν δημιουργηθεί δια της ανθρώπινης δραστηριότητας, μπορούν να εκχωρηθούν και να αποκτηθούν έναντι πληρωμής· β) λόγω ορισμένων δικαιϊκών περιορισμών των συναλλαγών: αποκλειστικά δικαιώματα άσκησης ορισμένων οικονομικών δραστηριοτήτων, εμπράγματα δικαιώματα, προνόμια, μονοπώλια, ευρεσιτεχνίες κ.ο.κ” (σελ. 22, 23).

Ο κύριος Wagner υπάγει τις “υπηρεσίες” στα “οικονομικά αγαθά” (σελ. 23, σημ. 2 και σελ. 28). Αυτό, στο οποίο ουσιαστικά υποκύπτει εδώ, είναι το πάθος του να παραστήσει το μυστικοσύμβουλο Wagner ως “παραγωγικό εργάτη”: διότι γράφει

“η απάντηση προδικάζει την κρίση για όλες εκείνες τις τάξεις, οι οποίες εκτελούν επαγγελματικά προσωπικές υπηρεσίες, επομένως για τους υπηρέτες, για τους ανήκοντες στα ελεύθερα επαγγέλματα και συνεπώς και για το κράτος. Μόνον όταν οι υπηρεσίες συγκαταλεχθούν στα οικονομικά αγαθά είναι οι αναφερθείσες τάξεις με την οικονομική έννοια παραγωγικές” (σελ. 24).

---

⁴ Εδώ και στα ακόλουθα οι χρησιμοποιούμενες από τον Marx αγκύλες έχουν αντικατασταθεί από μύστακες

Το ακόλουθο είναι πολύ χαρακτηριστικό για τον τρόπο σκέψης των Wagner και Σία:

Ο Rau είχε παρατηρήσει: εξαρτάται από τον “օρισμό της περιουσίας και επίσης και από αυτόν των οικονομικών αγαθών” το αν “οι υπηρεσίες ανήκουν κι αυτές εδώ ή όχι”. Επ’ αυτού ο Wagner: πρέπει “να δοθεί ένας τέτοιος ορισμός” της “περιουσίας” που να συμπεριλαμβάνει στα οικονομικά αγαθά και τις υπηρεσίες (σελ. 28).

“Αποφασιστικής σημασίας λόγος” είναι όμως “ότι τα μέσα ικανοποίησης αναγκών είναι ακριβώς αδύνατον να αποτελούνται μόνον από υλικά αγαθά, επειδή τα μέσα ικανοποίησης αναγκών δεν αφορούν μόνον τέτοια αγαθά, αλλά και προσωπικές υπηρεσίες (και συγκεκριμένα και υπηρεσίες του κράτους, όπως νομική προστασία κλπ.)” (σελ. 28).

Περιουσία:

1. “από καθαρά οικονομική απόψη ... [το] σε μία χρονική στιγμή δεδομένο απόθεμα οικονομικών αγαθών ως υλικό αποθεματικό για την ικανοποίηση των αναγκών” είναι “περιουσία καθ’ εαυτήν”, “μέρη της συνολικής περιουσίας ή της περιουσίας του πληθυσμού ή της περιουσίας του έθνους”.

2. “Ως ιστορικοδικαϊκή έννοια ... [το] στην κατοχή ή στην ιδιοκτησία ενός προσώπου ενδικούμενο απόθεμα οικονομικών αγαθών, [η] κατεχόμενη περιουσία” (σελ. 32). Η τελευταία [είναι η] “ιστορικοδικαϊκή σχετική έννοια της ιδιοκτησίας. Η ιδιοκτησία παρέχει μόνον ορισμένα δικαιώματα διάθεσης και ορισμένα δικαιώματα αποκλεισμού απέναντι στους άλλους. Το μέτρο αυτών των δικαιωμάτων μεταβάλλεται” {δηλ. ιστορικά} (σελ. 34). “Κάθε περιουσία με τη δεύτερη έννοια είναι μεμονωμένη περιουσία, περιουσία ενός φυσικού ή νομικού προσώπου” (ό.π.).

Δημόσια περιουσία,

“ιδιαιτέρως η περιουσία των αναγκαστικών κοινωνικών

οικονομιών, δηλ. συγκεκριμένα η περιουσία του κράτους, της επαρχίας, της κοινότητας. Αυτή η περιουσία {είναι} προορισμένη για γενική χρήση (όπως δρόμοι, ποταμοί κλπ.) και αποδίδεται στο κράτος κ.ο.κ....ως το νόμιμο εκπρόσωπο του συνόλου (λαού, κατοίκων ενός τόπου κ.ο.κ.) ιδιοκτησία σ' αυτή την περιουσία ή αυτή η περιουσία είναι αυθεντική περιουσία του κράτους και της κοινότητας, δηλ. περιουσία της διοίκησης, η οποία χρησιμεύει μαζί με άλλα πράγματα στην παραγωγή των κρατικών υπηρεσιών, και δημοσιοοικονομική περιουσία, η οποία χρησιμοποιείται από το κράτος για την απόκτηση εσόδων, ως των μέσων για την παραγωγή των υπηρεσιών του” (σελ. 35).

Κεφάλαιο, *capitale*, μετάφραση του κεφάλαιο⁵, λέξη, με την οποία ονόμαζε κανείς την απαίτηση ενός χρηματικού ποσού εν αντιθέσει προς την απαίτηση του τόκου (τόκος⁶). Το μεσαίωνα εμφανίστηκε η λέξη *Capitale*, *caput pecuniae* ως κεφαλαιώδες πράγμα, ουσιώδες, πρωταρχικό (σελ. 37). Στα γερμανικά εχθριμοποιείτο η λέξη κεφαλαιώδες χρήμα (*Hauptgeld*) (σελ. 37).

“Κεφάλαιο, πηγή πορισμού, απόθεμα αγαθών σε διαδικασία πορισμού: ένα απόθεμα κινητών μέσων πορισμού”. Αντιθέτως: απόθεμα προς χρήσιν [=κατανάλωσιν]: μία σύμφωνα με ένα οποιοδήποτε κριτήριο ως σύνολο θεωρούμενη ποσότητα κινητών μέσων απόλαυσης [=κατανάλωσης]” (σελ. 38, σημ. 2).

Κυκλοφορούν και ακίνητο κεφάλαιο (σελ. 38, 2(a) και 2(b)).

Αξία. Κατά τον κύριο Wagner η θεωρία της αξίας του Marx είναι “ο ακρογωνιαίος λίθος του σοσιαλιστικού συστήματός του” (σελ. 45). Επειδή εγώ δεν κατασκεύασα ποτέ ένα “σοσιαλιστικό σύστημα”, αυτό είναι μία φαντασίωση των Wagner, Schäffle ε tutti quanti⁷.

⁵ Ελληνικά στο πρωτότυπο.

⁶ Ελληνικά στο πρωτότυπο.

⁷ Και όλων αυτών.

Περαιτέρω: αυτά, σύμφωνα με τα οποία ο Marx

“βρίσκει την κοινή κοινωνική ουσία της έτοι μόνον απ’ αυτόν νοούμενης ανταλλακτικής αξίας στην εργασία, το μέτρο του μεγέθους [= το μέγεθος] της ανταλλακτικής αξίας στον κοινωνικά αναγκαίο χρόνο εργασίας” αλπ.

Δεν ομιλώ πουθενά για “την κοινή κοινωνική ουσία της ανταλλακτικής αξίας”, λέω αντίθετα, ότι οι ανταλλακτικές αξίες (ανταλλακτική αξία χωρίς τουλάχιστον 2 απ’ αυτές δεν υπάρχει) παριστούν κάτι σ’ αυτές κοινό, το οποίο είναι τελείως ανεξάρτητο “από τις αξίες χρήσης των” {δηλ. εδώ από τη φυσική τους μορφή}, συγκεκριμένα την “αξία”. Έτοι, λέω: “Το κοινό, το οποίο παριστά τον εαυτό του στο λόγο ανταλλαγής ή στην ανταλλακτική αξία των εμπορευμάτων, είναι λοιπόν η αξία του. Η περαιτέρω έρευνα θα μας οδηγήσει πίσω στην ανταλλακτική αξία ως τον αναγκαίο τρόπο έκφρασης ή την αναγκαία μορφή εμφάνισης της αξίας, η οποία κατ’ αρχάς πρέπει ωστόσο να εξεταστεί ανεξάρτητα από αυτήν τη μορφή” (σελ. 13)⁸.

Δεν λέω λοιπόν ότι η “κοινή κοινωνική ουσία της ανταλλακτικής αξίας” είναι η “εργασία”· κι επειδή πραγματεύομαι εκτενώς σε ιδιαίτερο τμήμα την αξιακή μορφή, δηλ. την εξέλιξη της ανταλλακτικής αξίας, θα ήταν περίεργο να ανήγαγα αυτήν τη “μορφή” σε “κοινή κοινωνική ουσία”, σε εργασία. Κι επίσης ξεχνάει ο κύριος Wagner ότι σε μένα δεν είναι ούτε “η αξία” ούτε “η ανταλλακτική αξία” υποκείμενα, αλλά το εμπόρευμα.

Περαιτέρω:

“Αυτή” (η μαρξική) “θεωρία δεν είναι όμως τόσο μία γενική θεωρία της αξίας, όσο και μία θεωρία κόστους, η οποία έχει αφετηρία της του Ricardo” (ό.π.).

Ο κύριος Wagner θα [μπορούσε] τόσο από το “Κεφάλαιο”

---

⁸ Karl Marx, Das Kapital, Bd. I, MEW Bd. 23, σελ. 53.

όσο και από το σύγγραμμα του Sieber⁹ (εάν γνώριζε ρωσικά) να γνωρίσει τη διαφορά μεταξύ εμού και του Ricardo, ο οποίος πράγματι ασχολήθηκε με την εργασία μόνον ως το μέτρο του μεγέθους της αξίας και γι' αυτό και δεν βρήκε καμιά σύνδεση μεταξύ της θεωρίας του της αξίας και της ουσίας του χρήματος.

Όταν ο κύριος Wagner λέει, ότι αυτή [η μαρξική θεωρία της αξίας] δεν είναι “καμία γενική θεωρία της αξίας”, έχει, έτσι όπως νοεί αυτός το πράγμα, απόλυτα δίκιο, επειδή με γενική θεωρία της αξίας εννοεί την ψευδολεπτολογία γύρω από τη λέξη “αξία”, πράγμα που τον καθιστά ικανό να παραμείνει εντός της γεωμανικής παραδοσιακής καθηγητικής σύγχυσης των όρων “αξία χρήσης” και “αξία” μια που και οι δύο έχουν κοινή τη λέξη “αξία”. Όταν όμως λέει στη συνέχεια ότι αυτή [η μαρξική θεωρία της αξίας] είναι μια “θεωρία κόστους”, τότε αυτό ή καταλήγει σε μια ταυτολογία: τα εμπορεύματα, στο βαθμό που είναι αξίες, παριστούν μόνον κάτι κοινωνικόν, εργασία, και στο βαθμό ακριβώς που το μέγεθος της αξίας ενός εμπορεύματος καθορίζεται κατ' εμέ από το μέγεθος του εμπεριεχομένου κλπ. σ' αυτό το εμπόρευμα χρόνου εργασίας, δηλ. από την κανονική μάζα εργασίας, την οποία κοστίζει η παραγωγή ενός αντικειμένου κλπ.: και ο κύριος Wagner αποδεικνύει το αντίθετο διαβεβαιώνοντας, ότι αυτή κλπ. η θεωρία της αξίας δεν είναι “η γενική”, επειδή αυτό δεν είναι η άποψη του κυρίου Wagner για τη “γενική θεωρία της αξίας”. Ή λέει κάτι εσφαλμένο: Ο Ricardo ταυτίζει (ακολουθώντας τον Smith) αξία και τιμή παραγωγής: έχω, ήδη στο Συμβολή στην Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας καθώς επίσης και σε υποσημειώσεις στο “Κεφάλαιο”, ζητά επισημάνει ότι αξίες και τιμές παραγωγής (οι οποίες εκφράζουν απλώς σε χρήμα το κόστος της παραγωγής) δεν συμπίπτουν. Γιατί δεν συμπίπτουν; αυτό δεν του το είπα του κυρίου Wagner προσωπικά.

⁹ Εννοεί το βιβλίο του Nikolai Ivanovich Sieber “Οι θεωρίες του Ricardo για την αξία και το κεφάλαιο”.

Εκτός αυτού “αυθαιρετώ”, όταν “ανάγω αυτό το κόστος μόνον στην, με τη στενότατη έννοια, καλούμενη δαπάνη εργασίας. Αυτό προϋποθέτει πάντα προηγουμένως μια αποδεικτική διαδικασία που μέχρι εδώ λείπει, συγκεκριμένα ότι η διαδικασία παραγωγής είναι δυνατή χωρίς παντελώς καμία διαμεσολάβηση της δημιουργούσας και χρησιμοποιούσας κεφάλαιο δραστηριότητας των *ιδιωτικών καπιταλιστών*” (σελ. 45).

Ο κύριος Wagner, αντί να μου επωμίζει τέτοιες αποδείξεις του μέλλοντος, θα έπρεπε, αντιστρόφως, να καταδείξει πρώτα ότι σε πολυάριθμα κοινωνικά σχήματα, που υπήρχαν πριν την εμφάνιση *ιδιωτικών καπιταλιστών* (αρχαία ινδική κοινότητα, νοτιοσλαβική οικογενειακή κοινότητα κλπ.), δεν υπήρχε κοινωνική διαδικασία παραγωγής, για να μη μιλήσουμε καν για διαδικασία παραγωγής εν γένει. Εκτός αυτών ο Wagner [θα] μπορούσε να πει μόνον¹⁰: η εκμετάλλευση της εργατικής τάξης από την τάξη των καπιταλιστών, εν συντομίᾳ, ο χαρακτήρας της καπιταλιστικής παραγωγής, όπως τον παριστά ο Marx, είναι ορθή, αλλά ο Marx πλανάται θεωρώντας αυτή την οικονομία παροδική, ενώ ο Αριστοτέλης, αντιστρόφως, επλανάτο θεωρώντας μη παροδική τη δουλοκτητική οικονομία.

“Οσο δεν έχει δοθεί μια τέτοια απόδειξη” {με άλλα λόγια: όσο υπάρχει η καπιταλιστική οικονομία}, “είναι πράγματι και το κέρδος του κεφαλαίου, ένα ‘συστατικό’ στοιχείο της αξίας, {εδώ φαίνεται ο λάκκος της φάβας} κι όχι, όπως κατά τη σοσιαλιστική αντίληψη, μόνον μια αφαίρεση από τον εργάτη ή μια ‘λήστευση’ του εργάτη” (σελ. 45, 46).

Τι είναι μια “αφαίρεση από τον εργάτη”, αφαίρεση του πετσίου του κλπ., είναι ανεξιχνίαστο. Ωστόσο και στη δική μου παρουσίαση το κέρδος του κεφαλαίου πράγματι δεν είναι “μόνον μια αφαίρεση από τον εργάτη ή μια ‘λήστευση’ του εργάτη”.

---

¹⁰ Εννοεί προφανώς: Εάν ο Wagner δεν μπορεί ή δεν θέλει να δώσει την παραπάνω απόδειξη, τότε το μόνο που μπορεί να πει είναι:...

Παρουσιάζω, αντιστρόφως, τον καπιταλιστή ως αναγκαίο λειτουργό της καπιταλιστικής παραγωγής και δείχνω πολύ εκτενώς ότι αυτός δεν “αφαιρεί” ή ‘ληστεύει’ μόνον, αλλά επιβάλλει την παραγωγή της υπεραξίας, άρα βοηθά πρώτα να δημιουργηθεί το προς αφαίρεσιν δείχνω επίσης λεπτομερώς ότι, ακόμη κι αν κατά την ανταλλαγή των εμπορευμάτων ανταλλάσσονταν μόνον ισοδύναμα, ο καπιταλιστής —μόλις πληρώσει στον εργάτη την πραγματική αξία της εργασιακής του δύναμης— θα κερδίσει απολύτως δίκαια, δηλ. δίκαια σύμφωνα με το σ’ αυτό τον τρόπο παραγωγής αντιστοιχούν δίκαιο, την υπεραξία. Όμως όλα αυτά δεν κάνουν το “κέρδος του κεφαλαίου” ‘συστατικό’ στοιχείο της αξίας, αλλ’ αποδεικνύουν μόνον ότι στην όχι από την εργασία του καπιταλιστή ‘συσταθείσα’ αξία εμπεριέχεται ένα κομμάτι, το οποίο αυτός μπορεί να ιδιοποιείται “δικαίως”, δηλ. χωρίς να παραβαίνει το αντιστοιχούν στην εμπορευματική ανταλλαγή δίκαιο.

“Εκείνη η θεωρία λαμβάνει πολύ μονομερώς υπόψη της μόνον αυτό το ένα από τα στοιχεία που προσδιορίζουν την αξία {1ov. Ταυτολογία. Η θεωρία είναι εσφαλμένη, διότι ο Wagner έχει μια “γενική θεωρία της αξίας”, η οποία δεν συμφωνεί με αυτήν, και ως εκ τούτου η δική του [του Wagner] “αξία” προσδιορίζεται από την “αξία χρήσης”, όπως ακριβώς αποδεικνύει και ο υψηλός καθηγητικός μισθός (Professoralbezahlung)¹¹. 2ov. Ο κύριος Wagner υπεισάγει λάθρα στη θέση της αξίας την εκάστοτε “τιμή αγοράς” ή την απ’ αυτή την αξία αποκλίνουσα τιμή του εμπορεύματος, πράγμα που είναι κάτι πολύ διαφορετικό από την αξία,} “το κόστος, όχι το άλλο, τη χρησιμότητα, το όφελος, το στοιχείο της χρείας” {δηλ. αυτή δεν συγχέει “αξία” και αξία χρήσης, πράγμα όμως τόσο ευκταίο για έναν γεννημένο Κομφούζιο σαν τον Wagner}.

¹¹ Λογοπαίγνιο. Το “η δική του ‘αξία’ ” σημαίνει την έννοια της αξίας που έχει ο Wagner και λογοπαικτικά και την αξία του ίδιου του Wagner. Professoralbezahlung σημαίνει το μισθό του καθηγητή και, επειδή αυτός ο μισθός ήταν υψηλός, επίσης την υψηλή, τη “σεβαστή” πληρωμή.

“Αυτή όχι μόνον δεν ανταποκρίνεται στο σχηματισμό της ανταλλακτικής αξίας στις σημερινές ελεύθερες συναλλαγές”¹²

{εννοεί το σχηματισμό των τιμών, ο οποίος δεν μεταβάλλει απολύτως τίποτα στον προσδιορισμό της αξίας: κατά τα λοιπά, όπως γνωρίζει κάθε ιδρυτής [επιχείρησης], κάθε νοθευτής εμπορευμάτων κ.ο.κ., στις σημερινές συναλλαγές λαμβάνει certainly¹³ χώρα σχηματισμός ανταλλακτικής αξίας, ο οποίος δεν έχει τίποτα κοινό με το σχηματισμό αξίας αλλά εποφθαλμιά “(δια)μορφωμένες” αξίες¹⁴. Κατά τα λοιπά εγώ εκκινώ π.χ. κατά τον προσδιορισμό της αξίας της εργασιακής δύναμης από το ότι η αξία της πληρώνεται πράγματι, πράγμα που δεν συμβαίνει στην πραγματικότητα. Ο κύριος Schäffle στο [βιβλίο του] “Καπιταλισμός” κλπ. θεωρεί ότι αυτό αποτελεί “μεγαλοθυμία” ή κάτι παρόμοιο. Εννοεί απλά [ότι αποτελεί] μια επιστημονικά αναγκαία μέθοδο},

“αλλά επίσης, όπως αποδεικνύει οριστικά (!) και με εξαιρετο τρόπο ο Schäffle στο ‘Πεμπτονία’¹⁵ και ιδιαιτέρως στο “Κοινωνικό σώμα”, ούτε στις συνθήκες, όπως αυτές θα πρέπει αναγκαστικά να διαμορφωθούν στο μαρξικό υποθετικό κοινωνικό κράτος”.

{Δηλαδή το κοινωνικό κράτος, το οποίο ο κύριος Schäffle ήταν τόσο ευγενικός να “διαμορφώσει” για λογαριασμό μου, μεταμορφώνεται “στο μαρξικό” (όχι στο εν τη υποθέσει του Schäffle αποδιδόμενο στον Marx “κοινωνικό κράτος”)}.

---

¹² Στο πρωτότυπο im heutigen Verkehr αντί του ορθού im heutigen freien Verkehr.

¹³ ασφαλώς.

¹⁴ Στο πρωτότυπο: “gebildete” Werte. Gebildet σημαίνει δημιουργημένος, η, ον, αλλά και μορφωμένος, η, ον. Εδώ σημαίνει το πρώτο, υπανίσσεται όμως, και λόγω των εισαγωγικών, λογοτακτικά και το δεύτερο. “(Δια)μορφωμένη” αξία είναι προφανώς ο Wagner.

¹⁵ Πρόκειται για το βιβλίο του Albert Schäffle “Die Quintessenz des Sozialismus” που κυκλοφόρησε ανώνυμα στην Γκότα το 1875.

“Συγκεκριμένα αυτό μπορεί να καταδειχθεί με εντυπωσιακό τρόπο στο παράδειγμα των σιτηρών και παρόμοιων πραγμάτων, των οποίων η ανταλλακτική αξία λόγω της επίδρασης των μεταβαλλόμενων εσοδειών και για περίπου αμετάβλητη χρεία θα έπρεπε να φυτικίζεται ακόμη και σε ένα σύστημα “κοινωνικών διατυπήσεων” διαφορετικά παρά απλώς και μόνον σύμφωνα με το κόστος.”

{Τόσα πολλά λόγια, τόση πολλή ανοησία.

Πρώτον, δεν έχω πουθενά μιλήσει για “κοινωνικές διατυπήσεις” και έχω στη μελέτη [μου] για την αξία να κάνω με αστικές συνθήκες, όχι όμως με την εφαρμογή αυτής της θεωρίας της αξίας στο ούτε καν από μένα αλλά από τον κύριο Schäffle για λογαριασμό μου κατασκευασθέν “κοινωνικό κράτος”. Δεύτερον: όταν με κακή εσοδεία αυξάνεται η τιμή των σιτηρών, τότε αυξάνεται πρώτον η αξία τους, επειδή μια δεδομένη μάζα εργασίας πραγματώνεται σε λιγότερο προϊόν δεύτερον αυξάνεται πολύ περισσότερο ακόμη η τιμή πώλησής τους. Τι έχει να κάνει αυτό με τη θεωρία μου της αξίας; Ακριβώς τόσο, όσο περισσότερο πωλούνται τα σιτηρά¹⁶ πάνω από την αξία τους, πωλούνται άλλα εμπορεύματα, είτε στη φυσική είτε στη χρηματική μορφή, κάτω από την αξία τους, και μάλιστα ακόμη κι όταν η ίδια η δική τους χρηματική τιμή δεν μειούται. Το άθροισμα των αξιών παραμένει το ίδιο ακόμη κι όταν η έκφραση αυτού του συνολικού άθροισματος των αξιών σε χρήμα έχει αυξηθεί, δηλ. το άθροισμα της “ανταλλακτικής αξίας” κατά τον κύριο Wagner έχει αυξηθεί. Η περίπτωση αυτή είναι δεδομένη, όταν υποθέσουμε ότι η πτώση της τιμής στο σύνολο των άλλων εμπορευμάτων δεν καλύπτει την πάνω από την αξία τιμή (πλεόνασμα τιμής) των σιτηρών. Στην περίπτωση αυτή όμως έχει πέσει η ανταλλακτική αξία του χρήματος *pro tanto*¹⁷ κάτω από την αξία του· το άθροισμα των αξιών όλων των εμπορευμάτων δεν παραμένει απλώς το ίδιο, αλλά μάλιστα παραμένει το ίδιο

¹⁶ Στο χειρόγραφο der Kornpreis (= η τιμή των σιτηρών) αντί του μάλλον ορθού der Korn (= τα σιτηρά).

¹⁷ Εξίσουν.

και στη χρηματική έκφρασή του εάν συνυπολογίσουμε και το χρήμα στα εμπορεύματα. Περαιτέρω: η αύξηση της τιμής των σιτηρών πέραν της με την κακή εσοδεία δεδομένης αύξησης της αξίας τους θα είναι στο “κοινωνικό κράτος” οπωσδήποτε μικρότερη απ’ ό,τι είναι σήμερα με την υπάρχουσα αισχροκέρδεια στα σιτηρά. Τότε όμως το “κοινωνικό κράτος” θα φύθιμζε ευθύς εξαρχής την παραγωγή έτσι, ώστε η ετήσια προσφορά σιτηρών να μην εξαρτάται παρά μόνον ελάχιστα από τις μεταβολές του καιρού, το μέγεθος της παραγωγής —η προσφορά και η σ’ αυτήν ενεχόμενη πλευρά της χρησιμοποίησης [των σιτηρών]— θα ρυθμίζεται ορθολογικά. Τέλος, τι θα μπορούσε ν’ αποδείξει η “κοινωνική διατίμηση” υπέρ ή κατά της θεωρίας μου της αξίας, εάν υποθέσουμε ότι οι περί αυτήν φαντασιώσεις του Schäffle επραγματοποιούντο; Τίποτα περισσότερο απ’ ό,τι τα κατά την έλλειψη τροφίμων σε καράβι ή σε οχυρό ή κατά την γαλ[λική] επανάσταση κλπ. ληφθέντα αναγκαστικά μέτρα, τα οποία δεν λαμβάνουν υπόψη την αξία και το τρομερό για το “κοινωνικό κράτος” πράγμα, που συνίσταται στο ότι παραβιάζει τους νόμους της αξίας του “καπιταλιστικού (αστικού) κράτους”, άρα και τη θεωρία της αξίας! Δεν είναι παρά παιδαριώδης ανοησία!}

Ο ίδιος Wagner παραθέτει με ευαρέσκεια από τον Rau:

“Για να αποφευχθούν παρανοήσεις είναι αναγκαίο να καθορίσουμε τι εννοούμε με αξία γενικώς, και ταιριάζει στη γερμανική γλωσσική συνήθεια εδώ να επιλέξουμε [να εννοούμε με αξία γενικώς] την αξία χρήσης” (σελ. 46).

Παραγωγή της έννοιας της αξίας (σελ. 46 κ.ε.).

Από την έννοια της αξίας οφείλει d’abord¹⁸ να παραχθεί η αξία χρήσης και η ανταλλακτική αξία του κυρίου Wagner, όχι όπως σε μένα από ένα συγκεκριμένον του εμπορεύματος, και είναι ενδιαφέρον να παρακολουθήσει κανείς αυτόν το σχολαστικισμό στη νεότερή του “θεμελίωση”.

---

¹⁸ Αμέσως.